

Noodlot, toeval, ongeval

Jan Heitink en Robert Geerts

Nog niet zo lang geleden was het goed gebruik om als onderneming de veiligheidsdoelstelling ‘zero accidents’ uit te dragen. Gun je de tijd om deze doelstelling eens goed te overdenken. Al snel zal er verwarring en onduidelijkheid ontstaan. *Wanneer* bereiken we ‘zero accidents’? Immers de afgelopen drie jaar heeft er geen ongevalsetsel plaatsgevonden. Dus . . . ? Of wordt bedoeld: vanaf nu tot aan het eind van het bestaan van deze onderneming mogen er geen ongelukken gebeuren die gewonden of doden eisen? Maar <mogen> is een eis of een norm; zeker niet een garantie. Een ernstig veiligheidsongeval in de toekomst is dus niet uitgesloten? De doelstelling –in absolute bewoording geformuleerd– raakt door het stellen van vragen steeds concreter. Maar het nodige blijft onduidelijk. Stel dat de gedachten gelijk zijn gestemd: “Het voortaan uitsluiten van ongelukken is een illusie”. Wat betekent dan de doelstelling ‘zero accidents’, vertaald naar het handelen van de mensen die met elkaar de onderneming vormen? De doelstelling heeft de functie om veiligheidsgedrag te motiveren en risicobewustzijn op te roepen. Dezelfde communicatieve analyse kun je loslaten op de doelstelling ‘Veiligheid voorop’. Bijna alle doelstellingen over het beheersen van veiligheidsrisico’s hebben de geschetste aard van onduidelijkheid. De doelstelling mag je niet absoluut nemen, maar hoe moet je hem dan wel concreet betekenis geven?

Hoe we taal gebruiken is belangrijk. Woorden roepen direct denkbeelden op. Ze geven betekenis aan wat we zien of ons kunnen voorstellen. Evenzo roept ons taalgebruik onlosmakelijk emoties op; het raakt onze gevoelswereld.¹⁾ Taal is een scheppende kracht. We kiezen woorden om een beeld op te roepen van een werkelijkheid, zoals we die graag zien maar evenzeer om elkaar te overtuigen van het gelijk over hoe de werkelijkheid in elkaar steekt. Het begint met het woord, zoals ooit is opgetekend over het woord dat Johannes verkondigde (Joh. 1:1). Het woord zet mensen aan tot handelen; het heeft invloed op ons gedrag. Doelstellingen formuleren is iemand een gevoelswereld aanbieden of

binnen trekken. Een doelstelling roept een perspectief op die binnen een overzienbare tijd realiteit moet zijn.

Bij alle onduidelijkheden rond veiligheidsrisico’s en de doelstellingen daarover is er één constante. Uiteindelijk kom je uit op het punt dat het gaat om de inspanning die geleverd wordt om alles naar *behoren en wens* te laten verlopen; ofwel de kans heel klein houden op het goed fout gaan van iets met erge gevolgen. De inspanning om het goed te doen uit zich in handelingspatronen en die zijn heel veelzijdig. Een uitdrukking als de ‘veiligheidscultuur van de organisatie’ verwijst naar die veelzijdigheid. Maar die inspanning het goed te doen of zich te verbeteren kent grenzen. Onder andere: Er is de doelstelling van continuïteit van de organisatie en er is de maatschappelijk economische spankracht. De economische factor is belangrijk, maar niet zondermeer alles bepalend. Er is de kennis van opgebouwde inzichten en ervaringen uit het verleden. Die zijn niet volmaakt en zullen dat ook nooit zijn. Er is de menselijke aard en zijn feilbaarheid als onveranderlijke gegevenheden.

Er is iets als de cultuur van een organisatie en van de samenleving waar die organisatie toe behoort. Hoe vinden we dat je moet organiseren? Welke vrijheid van handelen ruim je daarbij in? Hoe verdeel je verantwoordelijkheden? Hoe zorgen we voor corrigerende mechanismen die de schaduw kanten van de menselijke aard zo min mogelijk kans moeten bieden om zich maatschappelijk te manifesteren? Beantwoording van deze vragen maakt het concreet waar we op doelen met het vergaarbakwoord veiligheidscultuur. Zo wordt ook duidelijk dat een veiligheidscultuur aan zijn tijd is gebonden en dus veranderlijk is; zij het langzaam. Een veiligheidscultuur weerspiegelt expliciet de opvatting over wat naar behoren gebeurt en wat de gangbaar geaccepteerde praktijk is.

Taal als scheppend fenomeen geeft duiding aan hoe we de wereld om ons zien als ook wensen te zien. Dat heeft onlosmakelijk een normatieve kant; een oordeel over

¹ Tijdens het schrijven van dit essay lezen we de column van Maxim Februari in NRC (3 juli 2018, p.18). Hij geeft een prach-

tige illustratie hoe het gebruik van taal, door de woordkeus, uiteenlopende gevoelens losmaakt, afhankelijk van de groep waartoe men behoort.

wat we er van vinden. In dit essay gaat het over maatschappelijke veiligheidsvraagstukken wat kan worden vertaald naar het beheersen van maatschappelijke risico's. De korte introductie over taal en zijn relatie met beelden, emoties en het scheppen van een werkelijkheidsbeleving is wezenlijk voor ons betoog. Het vertrekpunt is dat de duiding van die werkelijkheid allerm minst eenduidig is maar ook dat die duiding emoties oproept. Het raakt namelijk onze opvattingen over wat juist is en wat niet juist is; wat we fout doen en wat goed. Denk aan de doelstellingen over maatschappelijke veiligheid.

De heersende wetenschappelijke opvatting over ongelukken die plaats *kunnen* vinden is dat ze vermijdbaar zijn. Die opvatting loopt parallel met het geloof in het maakbaar zijn van onze sociale wereld. Dat is het idee dat ons gedrag zo te veranderen is, in samenhang met (of juist door) techniekontwikkeling, waardoor we de richting opgaan van onze veiligheidsdoelen. Over opgetreden ongevallen heerst de overtuiging dat er altijd een aanwijsbare oorzaak is. Is die gelegen in het menselijk handelen –dat is vrijwel altijd het geval– dan is onveranderlijk de conclusie: het ongeval had kunnen worden voorkomen en maatregelen nodig zijn om herhaling te voorkomen. Kortom, er is iets fout gedaan of gegaan dat niet nodig was. Dus worden regels aangescherpt. Er wordt meer op toegezien dat de regels worden nageleefd, etc. Er is nog een ander gevolg. Het geloof wordt gevoed dat het niet goed is gesteld met het beheersen van de veiligheidsrisico's. Het ongeval had immers een te vermijden oorzaak. Het moet dus anders, het kan beter.

Ons betoog is een pleidooi voor het Noodlot. Veiligheidsdeskundigen en risicoanalisten zouden bij hun studies naar de oorzaak van ongevallen met maatschappelijke gevolgen oog moeten hebben voor het bestaan van Noodlot. Dit begrip –dat we uiteraard nog zullen verduidelijken– zou een verrijking zijn van hun repertoire welke lering te trekken is over het plaatsvinden van een ongeval. Ook kan dit begrip een zinvolle rol vervullen bij het discours over risico-acceptatie en risicocommunicatie. Het verrijken van de veiligheidskundige taal met het Noodlot maakt de beschrijving van de werkelijkheid van veiligheid en risicobeheersing vollediger. Het Noodlot

biedt ook een uitweg voor de tegenstrijdigheden die het gangbare keten-denken van <ongeval – oorzaak – fout – vermijdbaar – verwijtbaar> oproept in de handelingspraktijk. Hoe? dat komt nog ter sprake; evenals de tegenstrijdigheden.

Niet elk ongeval is een geval van het Noodlot. Zo ook heeft niet elk ongeval een vermijdbare oorzaak. Onze kijk op de werkelijkheid stoelt op de empirie van de feilbare mens, die onontkoombaar fouten maakt hoezeer hij zich ook inspant. Wie gelooft dat de mens in principe onfeilbaar kan zijn, zal elke oorzaak van een ongeval, gerelateerd aan menselijk handelen, vermijdbaar achten. De oorzaak was een onnodige fout. Wie aanneemt dat de mens nooit alle factoren in de hand kan hebben, die de loop der dingen bepalen, en hij dus verkeerde beslissingen neemt of handelend kan falen, schept ruimte voor het idee van het Noodlot. De omstandigheden zijn het resultaat van toeval wanneer het Noodlot zich manifesteert. De onderneming die geen veiligheids- of risicoanalyses uitvoert van de gevaaraspecten van zijn bedrijvigheden, creëert omstandigheden waarin een ongeluk niet aan toeval is toe te schrijven.

Ons pleidooi richt zich op het openen van andere perspectieven in het maatschappelijk discours over veiligheid en risicobeheersing, die met het begrip Noodlot zichtbaar worden. Het Noodlot schept ruimte voor de beleving dat er weliswaar iets goed verkeerd is gegaan bij het menselijk handelen, maar het de handelaar niet is te verwijten. Het had ieder van ons ook kunnen gebeuren. In de maatschappelijke praktijk erkennen we dat ook²

Wanneer het doen en laten zorgvuldig plaatsvindt en desondanks een fatale handeling een zwaar ongeval tot gevolg heeft, dan brengt men de verantwoordelijke onderneming niet verder met het advies de veiligheidsprotocollen aan te scherpen. Het besef zou moeten worden uitgedragen –bijvoorbeeld door de Onderzoeksraad voor Veiligheid of de Arbeidsinspectie – dat ondanks een veiligheidscultuur die volgens de gangbare opvattingen op orde is, een zwaar ongeval mogelijk blijft. Anders gezegd: het is van betekenis het Noodlot als een fenomeen te onderkennen. Kwalificeer je een situatie als het

² Hier is de casus van een dodelijk slachtoffer bij het schoolzwemmen illustratief. Enerzijds toetst de rechtbank het handelen van een toezichthoudende leraar aan een norm (protocol schoolzwemmen en een deskundigenrapport). Anderzijds oordeelt de rechtbank dat van een leerkracht tijdens het schoolzwemmen

“niet meer behoefde te worden verwacht dan de gemiddelde leerkracht”. Van verwijtbaar handelen is daarom geen sprake. Dit biedt ruimte voor mededogen. De rechtbank weegt mee dat de zwemleraren “de rest van hun leven met zich meedragen dat er tijdens hun toezicht een meisje is verdronken”. (ECLI:NL:RBMNE:2017:3089).

Noodlot dan is die conclusie uiteraard het resultaat van een proces met cognitieve, normatieve en emotionele elementen. Het begrip Noodlot heeft een nogal nomadisch bestaan en marginale status binnen het domein van de veiligheidsexperts en risicodeskundigen. Wij kunnen ons niet herinneren dat in de vele onderzoeksrapporten die we van de Onderzoeksraad voor Veiligheid hebben gelezen het woord Noodlot inhoudelijk is gebruikt. Wij kennen geen Governance-code van een onderneming over de aspecten risicobeheersing en veiligheid waarin het Noodlot wordt genoemd. Wij kennen geen cursus veiligheidskunde waarin het begrip Noodlot is genoemd. Het Noodlot is dus niet geoperationaliseerd binnen het kennisveld over veiligheid en risico's. Dit fenomeen blijft buiten dat bewustzijn. Buiten dat kennisveld spreken we wel over een "noodlottig" toeval of ongeval.

Tijd voor verduidelijking van het begrip Noodlot binnen de context van ons denken over veiligheidssystemen en risicobeheersing. Noodlot heeft iets van het onvermijdbare, hoe goed we ook ons best doen te vermijden wat we willen vermijden. Illustratief is het gedicht van de Tuinman en de Dood, waarin de tuinman zich naar Isfahan spoedt, de dood tegemoet (1). Er kan maatschappelijke consensus zijn over hoe we zaken regelen met elkaar vanwege de veiligheid en het in de hand houden van risico's. Echter, vanachter het academische studien en analysebureau is altijd wel aan te geven wat we beter zouden kunnen doen binnen de gangbare dagelijkse praktijk. Denk in dit verband aan het verkeer.

Het academische denken bedient zich van taal met de nodige abstracties. Dat denken richt zich op het beter kunnen begrijpen van de wereld waarin we leven. Als je iets beter begrijpt kun je ook beredeneren hoe iets beter kan door zaken anders te doen. Daarin is het academische denken nuttig. Het probleem alleen is hoe je dat denkresultaat maatschappelijk omzet tot het beoogde resultaat. Bijvoorbeeld: wanneer meer ambtenaren toezicht kunnen houden op het doen en laten van ondernemingen, wordt de veiligheid verhoogd ofwel kunnen de risico's meer worden beperkt. Natuurlijk is toezichthoudende deskundigheid daarbij ook aan de orde. Het gaat om kwantiteit en kwaliteit samen. De praktijk is dat het aantal toezichthouders beperkt is. Hetzelfde gaat op voor het geld om de zaken voldoende veilig te doen. Idem over de algemene normen voor veiligheid in de betekenis van regels en voorschriften voor de uitvoering van installaties, het gebruik van werktuigen en de toepassing van procedures. Natuurlijk ze kunnen wederom

strenger. Het punt is dat we met elkaar een cultuur vormen en die ook kennen om voldoende te weten uit de praktijk hoe en wanneer naar behoren wordt gehandeld. Dat houdt ook in dat we ons bewust moeten zijn van de gemaakte maatschappelijke keuzes, die deze mogelijkheden begrenzen. Begrenzingen doorbreken is nodig om doelen na te streven, maar het is wel afwijken van de handelingspraktijk zoals we die kennen. En dat omwille van het geloof het goede te doen en te kunnen realiseren.

Elke cultuur en subcultuur wijst het Noodlot een afgebakend gebied toe. Men houdt er bepaalde opvattingen op na over hoe zaken goed geregeld zijn of worden. Met daarbij de altijd aanwezige, niet te vermijden, beperkingen en onvolkomenheden. De uitdrukking "an accident waiting to happen" of "de goden verzoeken" of "Je kunt er op wachten dat . . ." zegt iets over een situatie die je *niet* onder de noemer het Noodlot kunt plaatsen. Binnen een subcultuur kunnen opvattingen heersen over gewenst gedrag die buiten die subcultuur als vragen om ongelukken wordt gezien. Wie deel uitmaakt van een gemeenschap waar het inenten van jonge kinderen als "not done" wordt gezien zal –wanneer kinderen worden door een erge ziekte getroffen – het leed verzachten door de troostgedachte van het Noodlot. Het noodlot in de gedaante van Gods wil. Wie buiten die subcultuur staat zal uiteraard niet van Noodlot spreken maar van te vermijden ongeluk. Het Noodlot is dus verbonden met de cultuurgebonden opvatting (of zo u wilt: het maatschappelijk perspectief) van waaruit tegen veiligheid- en gezondheidsrisico's wordt aangekeken. Wat voor de één het Noodlot is, is voor de ander onnodig tekort schieten. Het verschil tussen 'niet aan te ontkomen' en 'is te vermijden'.

Als de situatie door de heersende omstandigheden, geen reëel uitvoerbare alternatieven biedt voor het betere, dan ontkomt men er niet aan binnen de gegevens van die situatie zo goed als mogelijk is te handelen. In die betekenis moet het 'niet aan te ontkomen' worden opgevat.

Maar wanneer kun je nu spreken van een Noodlot-ongeval? In elk geval is het kenmerkende dat de zaken worden gedaan of verlopen volgens de gangbare opvatting hoe je de veiligheid in acht neemt en je de risico's van wat je doet, klein houdt. De methodische denker zal zich afvragen: Wat is gangbaar, hoe stel je dat vast? En hij zal zich ook afvragen: Hoe klein is klein genoeg? Het antwoord op de eerste vraag moet zijn: "Wat gangbaar

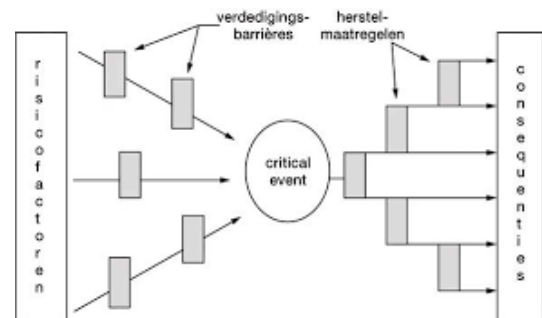
is weet de praktijkdeskundige heel goed. Die vrouw/man leeft immers niet in een sociaal vacuüm, maar is geïnformeerd door de sociale figuratie waarin zij/hij zijn werk verricht. Elke veiligheidsdeskundige heeft weet van de zogeheten PGS-richtlijnen, als voorbeeld van een product van de sociale figuratie. Dus is de gangbare opvatting bekend over de stand van techniek hoe installaties op een voldoende veilige manier zijn te bedrijven.” We laten het bij deze illustratie hoe concreet het gangbare, dat als adequaat wordt bestempeld voor het beheer van veiligheidsrisico’s, zich laat duiden. Dan de tweede vraag: hoe klein moet het risico worden gehouden opdat het klein genoeg is? Het antwoord is: “Hier is het onderscheid belangrijk tussen de wettelijke norm en het risiconiveau als resultaat van de inspanningen, waar die norm ontbreekt. De wettelijke norm zegt wat klein genoeg is; ook al kan die norm achterlopen op de heersende maatschappelijke opvatting. Wat betreft het tweede is het vertrekpunt dat de onderneming die zich kenmerkt door een veiligheidscultuur van zorgvuldig handelen, zijn risico’s klein houdt. En die zijn *klein genoeg* omdat je op niets anders kunt terugvallen dan op zorgvuldigheid bij wat je doet. Daar komt het uiteindelijk op aan. Inderdaad, ook zaken als kennis, ervaring, vaardigheid, capaciteit en organisatievermogen hebben invloed op het risiconiveau. Zorgvuldigheid vooronderstelt de aanwezigheid van deze aspecten. Zorgvuldigheid is een attitude! Je kunt het zien als kenmerk van een (veiligheids)cultuur. Waar met zorgvuldigheid wordt gewerkt, zal minder vaak iets fout gaan. Om zorgvuldig te kunnen werken moeten er enkele voorwaarden zijn vervuld. Zo moet er voldoende tijd zijn (ingeruimd) om zaken goed te doen! En dus hebben we het over directe kosten. En we noemden al dat je moet kunnen snappen waar je mee bezig bent.

We merkten eerder op dat het keten-denken van <ongeval – oorzaak – fout – vermijdbaar – verwijtbaar> tegenstrijdigheden in zich draagt. Hoe zit dat? Binnen de veiligheidskunde en risicoanalyse gebruikt men het concept van de zogeheten Bow Tie en de Swiss Cheese. De Bow Tie (vert. vlinderdas) is een visualisering van een bepaald risico dat ondanks een structuur van veiligheidsmaatregelen aanwezig is. Het risico is zichtbaar gemaakt door te laten zien welke onderdelen in samenhang met elkaar mis kunnen gaan, hetgeen dan leidt tot een kritieke situatie of ongeval. Elke veiligheidsmaatregel draagt er toe bij om te voorkomen dat die kritieke situatie of het ongeval niet optreedt. Treedt die kritieke

situatie toch op, dan zijn er allerlei maatregelen beschikbaar om de gevolgen daarvan zo mogelijk beperkt te houden.

Figuur 1 Bow Tie concept van mogelijke combinaties van falende veiligheden.

Ter illustratie: U wilt op tijd op een belangrijke afspraak aanwezig zijn. Te laat komen is de kritieke situatie (zie ellips fig. 1). Dat risico wilt u klein houden. Daarvoor

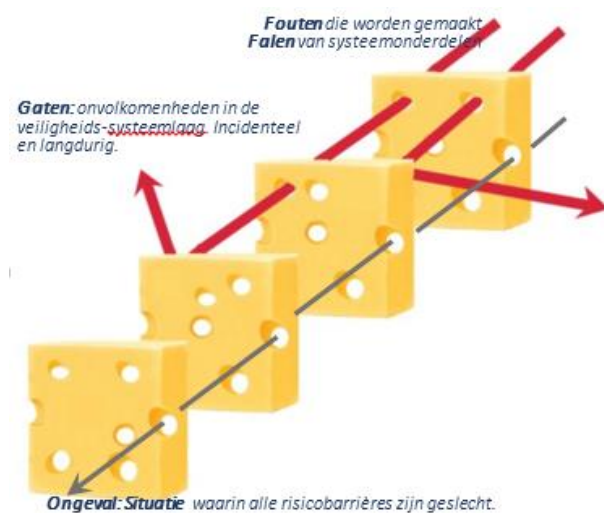
heeft u de volgende keuzes gemaakt: a) U neemt de trein; b) vertrekt een half uur eerder dan volgens ns-reisplanner nodig is; c) de stadsbus, auto of fiets zijn opties om naar het station te gaan. U kiest de fiets (kost minder, kost wel wat meer tijd, maar niet zoveel om de voordelen te laten vallen), d) de smart phone gaat mee. Beknopt hebben we hier een samenhangend verband van gekozen handelingen beschreven om op tijd op de afspraak te komen. Maar bij elk onderdeel kan het op de een of andere manier mis gaan. Merk overigens op dat u een deel van de zaken zelf in de hand heeft en een deel helemaal niet. De Bow Tie laat zien wat er mis kan en moet gaan opdat u niet of te laat op uw afspraak komt. Om een Bow Tie concreet te kunnen weergeven is het nodig methodisch diverse analyses uit te voeren (Fig. 1 is een abstracte weergave van het resultaat van de analyses).

De Swiss Cheese (een gatenkaas) berust op de volgende basisgedachte. Een complex systeem bestaat uit een hiërarchie van lagen of schillen van allerlei veiligheidsvoorzieningen. Die lagen vertonen altijd, tijdelijk of structureel, onvolkomenheden. Dat wordt gevisualiseerd door de achter elkaar getekende gatenkaasplakken. Elke plak symboliseert een bepaald type barrière die falen van handelingen, van techniek en van organiseren van informatie-overdracht behoort tegen te gaan. Een onvolkomenheid in de ene laag kan worden opgevangen door de volgende laag. Die bevat ook onvolko-

menheden (kleine en grote). Zo kan er een situatie ontstaan waarbij elke laag op enig moment een fout vertoont, die als één keten van fouten leidt tot het ongeval.

Figuur 2. Swiss Cheese concept van falend handelen

Deze concepten worden door veiligheidsdeskundigen en risicoanalisten in de praktijk concreet uitgewerkt. Ze berusten op het uitgangspunt dat je er van *moet* uitgaan dat er falen optreedt van onderdelen binnen het gehele veiligheidssysteem. Dat is het gevolg van direct of indirect falen van menselijk handelen en falende techniek. Dit nu, valt niet te rijmen met doelstellingen van organisaties die verwijzen naar absoluut veilige situaties of afwezigheid van risico's. Maar vindt er een ongeval plaats, dan nodigen Bow Tie - en Swiss Cheese concept uit om na te gaan waar en hoe de ketenstructuur van veiligheden en risicobarrières is doorbroken. En wanneer helder is wat in samenhang met elkaar allemaal is fout gegaan – zelden is het maar één fout die tot een fataal ongeval heeft geleid – dan bestempelt men dat ongeval als vermijdbaar; te wijten aan onvoldoende aandacht voor de veiligheid; het resultaat is van een te kort schietende veiligheidscultuur; enz. Dat heeft iets tegenstrijdigs. De Bow Tie analyses zijn gebaseerd op de impliciete gedachte dat het 'veiligheidssysteem van de onderneming naar behoren is ingericht en functioneert. Echter, dat desondanks zich daarin onvolkomenheden kunnen voordoen. Bij deze gedachte komt de feilbare mens weer om de hoek kijken. Concludeert men vervolgens *achteraf* dat de opgetreden fouten vermijdbaar waren en in het verlengde daarvan verwijtbaar, dan zegt men in feite dat de aan het ongeval *voorafgaande* Bow Tie-analyses *zichtbaar maken wat te vermijden ongevallen zijn*. En hier wringt logisch gezien de schoen. De a priori analyses van mogelijke falende veiligheden bren-

gen juist het niveau van robuustheid van de risicobeheersing naar voren. Dat is – en dat kan niet anders – het resultaat van keuzes die gemaakt worden vanwege de niet te slechten beperkingen die ons afhouden het nagenoeg perfecte te behalen (denk aan het voorbeeldje van het op tijd komen van uw afspraak. Denk aan de voorwaarden die zorgvuldigheid van handelen vooronderstellen. Overigens, ook het verkeer geeft een heel goed voorbeeld van de inherent aanwezige beperkingen waar we altijd tegen aanlopen).

De analysemodellen van de veiligheid en risicobeheersing, zijn gebaseerd op de grondgedachte dat ondanks de aanwezigheid van een naar behoren functionerend veiligheids- en risicobeheersmanagement de mogelijkheid blijft van een fataal ongeluk. Die grondgedachte is impliciet. Immers als er van zou worden uitgegaan dat de onderneming met zijn veiligheidsbeleid structureel her en der de hand licht, dan verliest het analysemodel zijn zeggingskracht en betekenis. Over het kwantificeren van de risico's kunnen we dan maar beter zwijgen.

Bij het vaststellen of een ongeval een noodlot-ongeval is mogen we niet uit het oog verliezen dat ons denken door die analysemodellen versmald raakt tot het al genoemde ketendenken van de vermijdbaarheid van ongevallen. Eveneens moet het bewustzijn levend blijven dat de wijze waarop we het werk organiseren, als onderneming en als samenleving – en die staan zeker niet los van elkaar – van invloed is op wat we het Noodlot mogen noemen. Veiligheidsrisico's klein houden, vereist een of andere vorm van toezicht en tegenspraak. Wanneer toezicht en handhaving zo zijn georganiseerd dat uit het reguliere overleg min of meer informele afspraken resulteren over het beheers- en veiligheidsniveau, dan moet een ongeval worden beoordeeld op grond van het wel of niet naleven van die afspraken. Een andere kwestie is hoe men als 'buitenstaander' aankijkt tegen deze cultuur van organiseren van werkactiviteiten. De vraag hierbij is belangrijk of de wijze waarop 'het geheel aan activiteiten is georganiseerd' kenmerk is van een subcultuur of niet. Speelt die subcultuur niet de rol van groot voorbeeld dat navolging verdient, dan is een ongeval moeilijk aan het Noodlot te wijten.

Zijn er ondernemingen die zich volgens de heersende standards en wellicht meer dan dat inspannen om een hoge veiligheid te bereiken? Zo ja dan moet er ruimte zijn voor de gedachte dat zo'n onderneming door het Noodlot kan worden getroffen en daarmee ook alle betrokkenen die de gevolgen ondervinden. Scheppen we

geen ruimte om die gedachte te toetsten dan zijn de 'blaming and shaming' reacties en handelingspatronen die we telkens zien goed te begrijpen.

Het is een uitdaging om het begrip Noodlot, in samenhang met zorgvuldigheid en organisatiecultuur, in de veiligheids- en risicobeheersing ingang te laten krijgen. In de gesprekken daarover met vertegenwoordigers van die cultuur –waartoe de auteurs ook behoren- ontmoeten we direct een soort van paradigmatische afwijzing en weerzin. Willen we onze kijk op de werkelijkheid verruimen dan is de verkenning van het Noodlot, toeval en ongeval in breed verband nodig.

Resumerend

Het Noodlot verwijst er naar dat sommige zaken soms aan het toeval moeten worden toegeschreven. Van toeval is sprake onder de voorwaarde dat het handelen zorgvuldig plaatsvindt. Zorgvuldigheid is een attitude die op bepaalde wijze in bepaalde mate een cultuur kenmerkt. Zorgvuldigheid vooronderstelt namelijk de aanwezigheid van tijd, van kennis en ervaring, en van middelen en organisatie. Een collectieve blinde vlek die aan de basis van een ongeval ligt is een situatie van het Noodlot. Het hangt van het perspectief af waarmee de situatie van een ongeval wordt geanalyseerd en beoordeeld. Betreft men de positie van de 'buitenstaander' die naar de cultuur van de dagelijkse praktijk, het gangbare, kijkt, dan komt men te makkelijk tot de conclusie dat het ongeval te vermijden was geweest.

Veiligheidsniveaus en risico's accepteren is cultureel bepaald evenals het willen accepteren dat het Noodlot deel uitmaakt van de werkelijkheid. Dat mag niet over het hoofd worden gezien. Het biedt ruimte om als samenleving vreedzamer geschillen te slechten en over-juridisering tegen te gaan.

Verwijzingen

- (1) De tuinman en de dood, 1926. van Eyck, Pieter Nicolaas (1887-1954),

Een Perzisch Edelman:

*Van morgen ijlt mijn tuinman, wit van schrik,
Mijn woning in: "Heer, Heer, één ogenblik!"*

*Ginds, in de rooshof, snoeide ik loot na loot,
Toen keek ik achter mij. Daar stond de Dood.*

*Ik schrok, en haastte mij langs de andere kant,
Maar zag nog juist de dreiging van zijn hand.*

*Meester, uw paard, en laat mij spoorlags gaan,
Voor de avond nog bereik ik Ispahaan!" –*

*Van middag (lang reeds was hij heengespoed)
Heb ik in 't cederpark de Dood ontmoet.*

*"Waarom," zo vraag ik, want hij wacht en zwijgt,
"Hebt gij van morgen vroeg mijn knecht gedreigd?"*

*Glimlachend antwoordt hij: "Geen dreiging was 't,
Waarvoor uw tuinman vlood. Ik was verrast,*

*Toen 'k 's morgens hier nog stil aan 't werk zag staan,
Die 'k 's avonds halen moest in Ispahaan."*